

მაია ბარნაველი

კ. კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნული

ცენტრი, თბილისი

maiabarnaveli@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: თემი, თემქვეყანა, მოთემე, ქვეყნის ერთი

ნაწილი, ტერმინოლოგია.

ტერმინ თემის მნიშვნელობის დაზუსტებისათვის

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის შესავალ წერილში

სიტყვის განმარტების პრინციპებზე საუბრისას მითითებულია, რომ

მასში „შედის თანამედროვე სალიტერატურო ქართული მეტყველების სიტყვათა ძირითადი მარაგი: ყველა სიტყვა, რაც კი არის დამკვიდრებული სიტყვაკაზმულ მწერლობაში, სამეცნიეროსა და პოლიტიკურ ლიტერატურაში, პრესაში, – ერთი სიტყვით, წიგნის მეტყველებაში, ასევე კუთხური სიტყვებიც... სიტყვის მნიშვნელობა შეიძლება იყოს რთული: გამოიყოფა რამდენიმე მნიშვნელობა, ერთმანეთისაგან განსხვავებული. თუ ეს განსხვავება თვალსაჩინოა, თითოეულს

ცალკე ნომერი უზის¹

.... მნიშვნელობის განმარტების არსებითი მხარეა

საილუსტრაციო გამოთქმები. ეს გამოთქმები შეიძლება ჩვეულებრივი

სიტყვახმარებიდან იყოს ამოღებული წყაროს დაუსახელებლად... საილუსტრაციო გამოთქმა შეიძლება იყოს ამოღებული მხატვრული, სამეცნიერო თუ პოლიტიკური ლიტერატურიდან“ (ქეგლი 1955: 081-

085), მაგრამ ზეპირმეტყველებაში გავრცელებული ყველა მნიშვნელობა ამა თუ იმ სიტყვისა სულაც არ არის აუცილებელი დამკვიდრდეს ქართულ ენაში, როგორც ნორმა. საკითხი ასე დგას: არის თუ

არა საკმარისი, რომ მხოლოდ პოლიტიკურ ან სოციალურ მედიაში

ახალშემოდებული კონკრეტული მნიშვნელობა აისახოს განმარტებით

ლექსიკონში. დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ ამისათვის საჭიროა შესაბამისი ნორმებისა და არგუმენტების გათვალისწინება სიტყვის მნიშვნელობის გაფართოების (ისევე, როგორც დავიწროების)

1 საგულისხმოა, რომ სიტყვა თემს – რომლის შესახებაც არის საუბარი სტატიაში

– უკვე 1955 წელს აქვს 7 განსხვავებული მნიშვნელობა (შესაბამის ციტაციაში გვხვდება

დამოწმებანი ლენინის, სტალინის, მარქსის, პარტ. ისტორიის... წიგნებიდან) ამ

ლექსიკონის მიხედვით, რომელსაც კიდეც ერთი დაემატა 1990-2000-იან წლებში.

ტერმინ თემის მნიშვნელობის დაზუსტებისათვის 55

შემთხვევაში.

ენათმეცნიერების ინსტიტუტი ამზადებს ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის ახალ რედაქციას (ასო დონის ჩათვლით უკვე

დაიბეჭდა), რასაც მივესალმები და ნამდვილად საშურ საქმედ

ვთვლი. როგორც მის შესახებ ანოტაციაშია აღნიშნული, ახალი გამოცემა „შეივსო უახლესი ტერმინოლოგიით, დაზუსტდა და შეივსო განმარტებები (მათ შორის, იდეოლოგიური ხასიათისა), ზედმიწევნით

ასახა სიტყვის მნიშვნელობათა ცვლილებები...“1 სწორედ ამიტომ,

ვფიქრობთ, რომ საჭიროა სიტყვა თემის მნიშვნელობის სწორად განმარტება, რადგან იდეოლოგიური ხასიათის უზუსტობაც შეინიშნება

ძველ გამოცემაში, ისევე, როგორც ქართულ ენციკლოპედიაში (ქსე) და

შემდგომ ამან განაპირობა თანამედროვე ჟურნალისტიკაში ამ ლექსემის არასწორი გააზრება და მისი მნიშვნელობის გაფართოება.

სტატია არის მცდელობა დაზუსტდეს სიტყვა თემის მნიშვნელობა. ეს ის შემთხვევაა, როცა ჟურნალისტები თუ სხვადასხვა ორგანიზაცია, არაპროფესიონალები თარგმანისა თუ ლექსიკოლოგიის საკითხებში, უკვე ათწლეულებია ცდილობენ თვითნებურად და ყოველგვარი საჭიროების გარეშე ამ სიტყვას შესძინონ განსხვავებული

მნიშვნელობა, რისი არანაირი აუცილებლობა არ დგას ქართულ ენაში,

რადგან გვაქვს შესაბამის ცნებათა აღმნიშვნელი არაერთი სიტყვა.

ვფიქრობ, აქ საქმე გვაქვს უცხო ენასთან შეჯერებით და მისი მიბაძვით ლექსემისთვის მრავალი მნიშვნელობის დამატებასთან. კონკრეტულად, ვგულისხმობ ამ სიტყვის ამგვარ შეუსაბამო განმარტებას,

რაც მოცემულია, მაგალითად, ერთ-ერთი არასამთავრობო ორგანიზაციის მიერ წარმოდგენილ განმარტებაში: „თემი – საერთო მიზნების,

ინტერესების, შეხედულებების, საქმიანობის, ჰობის, საცხოვრებელი

ადგილის, სქესის, ეროვნების ან პრობლემების მქონე ადამიანთა შემაკავშირებელი ფაქტორი. თემის საფუძველს ადამიანებს შორის ურთიერთობა წარმოადგენს“ (გაბუნია 2013: 319).

ამ განმარტების მიხედვით, თემი არის ნებისმიერი ნიშნით –

იქნება ეს საერთო მიზნები თუ სქესი, თუ საერთო ეროვნება ან საერთო პრობლემების მქონე ადამიანები -დამაკავშირებელი ფაქტორი. საკითხავია, თემი როგორ შეიძლება იყოს ფაქტორი? ფაქტი კი ისაა, რომ

ხსენებული წიგნის თუ სახელმძღვანელოს ავტორ-შემდგენლებმა რატომღაც არ გამოიყენებეს თუ გვერდი აუარეს ამ ცნებათა ამსახველ შუ1 <http://www.ice.ge/new/pages/samples/ganmart.html>

56 მ. ბარნაველი

საბამის სიტყვებს, როგორებიცაა: გაერთიანება, ერთიანობა, ერთობა,

საზოგადოება, ჯგუფი, წრე... რამდენიმე სიტყვა გვაქვს ქართულში,

რომ ეს გაერთიანებები განვსაზღვროთ. რა ლოგიკაა იმაში, რომ

ვთქვათ, ერთი შეხედულების ან ერთი ჰობის ადამიანების ჯგუფს ან

გაერთიანებას, ან საზოგადოებას – როცა ეს შესაბამისი სიტყვები არსებობს ქართულში – გადაერქვას სახელი და ყველაფერ ამას (და თითოეულს ცალ-ცალკე) ეწოდოს თემი?!.. ეს ერთი თვალსაჩინო შემთხვევაა, რომ ორგანიზაცია სრულიად თვითნებურად აფართოებს¹

(საერთო ნიშანთა ჩამონათვალი ბევრია: ინტერესები, ჰობი, პროფესია და

ა.შ.) სიტყვის მნიშვნელობას, ცდილობს დააკანონონოს ჯერ, თუნდაც,

ქართულ ჟურნალისტიკაში, შემდეგ – ქართულ ენაში.

ქართულისთვის ბუნებრივია ერთი ინტერესის ადამიანებს ეწოდოს ჯგუფი, გაერთიანება, გუნდი..., საერთო ეროვნების გაერთიანება

ხომ გულისხმობს უკვე გაერთიანებას ან დიასპორას, ან სათვისტომოს, ეროვნულ თუ ეთნიკურ ჯგუფს... ანუ ამდენი ცნების მიმატება

თემისთვის არანაირ საჭიროებას არ წარმოადგენს და მეტიც, დააბნევს

მკითხველს თუ მსმენელს. საკმარისია ამ სიტყვებიდან (ტერმინებიდან) რომელიმეს მისადაგება თითოეული გაერთიანებისთვის (ერთობა, გაერთიანება, ერთიანობა, საზოგადოება, ასოციაცია, ჯგუფი, გუნდი, სათვისტომო, დიასპორა, დასახლება, ეთნიკური ჯგუფი, მოდგმა,

ტომი, ჯური და ა.შ.; შესაძლოა კიდევ იყოს ვარიანტები). სიტყვის

მნიშვნელობის შეცვლა ან გაფართოება ენათმეცნიერთა, ლექსიკოლოგთა კომპეტენციაა და მათი მხრიდანაც მოითხოვს დასაბუთებას,

რისთვის გახდა საჭირო დამატებითი მნიშვნელობები ერთი სიტყვისთვის, როცა ამ მნიშვნელობის აღსანიშნავად ზოგჯერ არა ერ¹ ამ განმარტებას თუ მივყვებით, შეიძლება არსებობდეს ქალთა თემი,

მამაკაცთა თემი, ისტორიკოსთა თემი, მეცნიერთა თემი, მოჭადრაკეთა თემი... და

ასე უსასრულოდ, რაც, ჩვენი აზრით, აზრსმოკლებულია (ამ საკითხთან დაკავშირებით ჩვენი ჟურნალის სარედაქციო ჯგუფს განსხვავებული თვალსაზრისი

აქვს: „აზრსმოკლებული“ შესაძლოა იყოს, მაგალითად, ის, რაც ადრე საწოლს

ნიშნავდა, ახლა მკვდარს აღნიშნავს, ვგულისხმობთ, ცხედარს, მაგრამ ეს რეალობაა, სიტყვამ მნიშვნელობა შეიცვალა და, ცხადია, ეს ბუნებრივი მოვლენაა. დღეს

დანამდვილებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სიტყვა თემმა შეიძინა დამატებითი მნიშვნელობა, კერძოდ, ის აღნიშნავს „რაც ერთი იდეით დაკავშირებულ, გაერთიანებულ საზოგადოებას“, მაგალითად, უსინათლოთა თემი, რაგბის თემი, ამასთანავე არსებობს რაგბის გუნდიც, რაგბის საზოგადოებაც, რაგბის გაერთიანებაც და თითოეულს თავისი მნიშვნელობა აქვს. განმარტებითი ლექსიკონი კი ასახავს არსებულ ვითარებას.

ტერმინ თემის მნიშვნელობის დაზუსტებისათვის 57

თი, არამედ – ორი და სამი (ან მეტი) სიტყვა გვაქვს.

მასასადამე, ტენდენცია, რომელსაც სჭირდება ლექსიკონის შემდგენელი კომისიის მხრიდან შესწავლა და გაკონტროლება, ასეთია:

ხდება ტერიტორიით გაერთიანებულის ცნების მნიშვნელობის შეცვლა სიტყვა „თემის“ განმარტებისას.

გავადევნოთ თვალი ამ სიტყვის მნიშვნელობას:

თემი, ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მიხედვით, გვხვდება XI საუკუნის ბერძნულ-ქართულ ენაზე შედგენილ ტიპიკონში (ქსე

1979), XII საუკუნიდან – ქართულ სალიტერატურო ძეგლებში, ხოლო

მისი მნიშვნელობა განმარტებით ლექსიკონში პირველად მოგვცა

სულხან-საბა ორბელიანმა. „სიტყვის კონაში“ სიტყვა თემთან დაკავშირებულია კიდევ სამი ლექსიკური ერთეული: მოთემე, თემ-ქუეყანა,

სათემქუეყნო: „1. თემი- ქვეყანის(ა) ერთი ნაწილი(ასევე სხვა რედაქციების მასალით: ერთი ქვეყანათა ნაწილი(B), ერთი ქვეყანა(C), ერთი

ქვეყანათაგანი(D), 2. მოთემე: მისისავ თემისა“; თემქუეყანა და სათემქუეყნო არ არის განმარტებული (საბა 1991).

ვნახოთ, როგორ არის განმარტებული ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ეს სიტყვა:

1. ისტ. პირველყოფილ-თემური წყობილების დროს – ძირითადი სოციალური ჯგუფი, რომელიც კოლექტიურად ფლობდა საწარმოო საშუალებებს. ძველ ინდურ თემში შრომის საზოგადოებრივი დანაწილება არსებობს (მარქსი).

2. ისტ. „ქვეყნის ერთი ნაწილი“ (საბა).

3. ისტ. საქართველოს მთიანეთში – ერთი გვარის მოსახლეობა,

რომელსაც ჰყავდა თავისი უფროსი, ჰქონდა თავისი წეს-ჩვეულებები.

4. ძვ. კუთხ. (იმერ.) ერთად თავმოყრილი, ერთად შეყრილი

ხალხი (სალაპარაკოდ, დროს გასატარებლად, დღეობაზე...), – მარაქა.

5. ისტ. ძველ რუსეთში – გლეხური საადგილმამულო ორგანიზაცია, რომელიც მის საკუთრებაში მყოფ საზოგადოებრივ მიწებს ანაწილებდა თავის წევრებს შორის და აკისრებდა მათ ურთიერთ-თავდებობას გადასახადების გადახდაში.

6. რევოლუციამდე და საბჭოთა ხელისუფლების პირველ პერიოდში – უმცირესი ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეული,

რომელიც შედიოდა მაზრის შემადგენლობაში

7. ისტორიულად სხვადასხვა ცნების აღმნიშვნელი იყო XII-XIII

საუკუნის ძეგლებში „...ხან სამეფოს, ხან ქვეყნის, ხან ხეობის მაგიერაა

ნახმარი“ (ივ. ჯავახ.) თემთა პალატა – ინგლისის პარლამენტის ქვედა

58 მ. ბარნაველი

პალატა (ქეგელი 1955).

როგორც ვხედავთ, ლექსიკონში მოცემულია თემის ივანე ჯავახიშვილისეული განმარტება: ისტორიულად სხვადასხვა ცნების აღმნიშვნელი იყო XII-XIII ს.-ის ძეგლებში „...ხან სამეფოს, ხან ქვეყნის,

ხან ხეობის მაგიერ არის ნახმარი“ (ივ. ჯავახ.). ანუ ყოველთვის მოიცავს ლოკალურ-გეოგრაფიულ სივრცეს, ქვეყნის ნაწილს. ეს მნიშვნელობა შენარჩუნებულია ქართული ისტორიული (და არამართ) მეცნიერების ფუძემდებლის, ივანე ჯავახიშვილის, ყველა განმარტებაში. ამ განმარტების სიზუსტის დასადასტურებლად მოგვყავს ნიმუშები „ვეფხისტყაოსნიდან“: თემი – მხარე, კუთხე (ვეფხ. 1992):

„კვლა ფრიდონცა დაეთხოვა:“წავიდეო სახლსა ჩემსა,

ზედა-ზედა დავსტკებნიდე დარბაზსა და ამა თემსა“(1656);

„მზეო, რადლა გაქვს სინათლე, რადლა ანათობ თემთაო?“ (1592);

„დავყარენ არენი მე კაცრიელთა თემთანი“ (653);

„წიგნი მომართვა, ჩავხედენ, პირისა თემთა მთენისა“ (493).

„რუსუდანიაში“: „...უჩვენეს ყოველი და დაარონიეს სახელმწიფო, ყოველი თემი და ქვეყანა“.

იოანე ზედაზნელის ცხოვრების სვინაქსარული რედაქციის ტექსტში (XVIII საუკუნის I ნახევარი) ვკითხულობთ: „წმიდა ნინო, ოდეს

ქართლი და კახეთი მოაქცია, დედაკაცი იყო და ფრიადი შრომა დადვა

და მრავალნი ილუაწა, არამედ უმრავლესი თემი დაუშთა ქართლად

და კახეთად მოუქცეველი“ (სიმფ. 2005). აქაც ადგილს ან დაბა-სოფლებს, დასახლებებს აღნიშნავს ეს სიტყვა.

ამ სიტყვას (თემი), რომელსაც საკმაოდ გაფართოებული აქვს

მნიშვნელობა უკვე მე-19 და მე-20 საუკუნეებში, რაც უკვე ასახულია

ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში, თანდათან უჩნდება ისეთი მნიშვნელობები, რომლებსაც ქართულ ენაში არაერთი შესაბამისი

ლექსიკური ერთეული აქვს (ქეგლი 1955). ოციოდე წლის წინ კიდევ

ერთი მნიშვნელობაც დაემატა, თუმცა ეს მაინც მის პირვანდელ განმარტებას უკავშირდება და, ამიტომ, მისაღებია: 1998-2006 წლებში თემი საქართველოს კანონმდებლობით აღნიშნავდა თვითმმართველ ერთეულს – მუნიციპალიტეტის ფარგლებში არსებულ ტერიტორიულ ერთეულს და დღემდე ამ მნიშვნელობით გამოიყენება.

ლექსიკონის განმარტებებიდან გამომდინარე, ვხედავთ, რომ სიტყვა თემი არ გამოიყენება არც ეთნიკური ჯგუფის და არც სხვა რამე

ნიშნით (პროფესია, ჰობი, სქესი, მიდრეკილება)-გარდა საერთო ადგილმდებარეობისა (გეოგრაფიისა) მე-19 საუკუნეში და არც მე-20 საუ-

ტერმინ თემის მნიშვნელობის დაზუსტებისათვის 59

კუნის პირველ ნახევარში. კარგად ჩანს ამ სიტყვის მნიშვნელობა ჩვენი კლასიკოსების: ვაჟა-ფშაველას, ალექსანდრე ყაზბეგის და სხვათა

ნაწარმოებებშიც.

განმარტებით ლექსიკონში მოცემული და უკვე დამკვიდრებული სიტყვათშეთანხმება თემთა პალატა რუსულიდან მომდინარეობს – палата общин, რადგან პალატა არც ინგლისურად (House of Commons), არც ფრანგულად (Chambre des communes) ან იტალიურად

(Camera dei comuni) არ ჰქვია ამ ორგანოს. განმარტებითი ლექსიკონის ეს ტომი გამოცემულია 1955 წელს და ამიტომაც, ცენზურისა და

იდეოლოგიის გათვალისწინებით, პირველ მნიშვნელობად გაიტანეს

სიტყვის განმარტება „პირველყოფილი თემური წყობილების“ კონტექსტში. თუმცა პირველ ნომრად უნდა ყოფილიყო საკუთრივ სიტყვა თემი, რადგან განმარტებითი ლექსიკონის შედგენის პრინციპია

ასეთი, ზოგადად. თანაც განმარტეს, როგორც „ძირითადი სოციალური ჯგუფი, რომელიც კოლექტიურად ფლობდა საწარმოო საშუალებებს“. ბუნდოვანია ასევე, რას ნიშნავს ეპითეტი „ძირითადი“ ამ კონტექსტში. თუმცა ეს სახელი გვიან დაერქვა ამ წყობილებას – არაუადრეს მე-19 საუკუნისა, და ისევ რუსულის კალკირებით: первоначально общинный строй. როგორც ვხედავთ, თემთა პალატის და პირველყოფილი თემური წყობილების შემთხვევაშიც რუსული სიტყვა община

გადმოტანილია ქართულად, როგორც თემი. არადა, ეს სიტყვა რუსულ ენაზე აღნიშნავს ერთიანობას, გაერთიანებას, საზოგადოებას

(ისეთი ცნებებია, რომლებიც გეოგრაფიას არ მოიცავს)¹

ახლანდელ დროში კი „სოციალურ ჯგუფს“ გაფართოებული

აქვს მნიშვნელობა, მასში ბევრად მეტი სახის დაჯგუფება მოიაზრება,

ვიდრე 1955 წელს. ვფიქრობთ, სიტყვა თემის ამ პირველ ნომრად

გამოტანილი განმარტებიდან – „პირველყოფილი თემური წყობილება-ძირითადი სოციალური ჯგუფი“- მომდინარეობს ახლანდელი

მცდარი გაგება ამ სიტყვისა და მცდელობანი, რომ მრავალ (თუ ყველა

არა), რაღაც ნიშნით გაერთიანებულ სოციალურ ჯგუფს ეწოდოს თემი. სხვა შემთხვევებიც გვაქვს – როგორც ახალი ლექსიკონის შემდგენლებს სწორად აქვთ შემჩნეული – ამ რვატომეულში იმგვარი, რაც საბჭოთა წყობილების იდეოლოგიისა და ცენზურის გამო არის გამოტოვებული (ან დამატებული) და გასწორებას თუ განახლებას საჭიროებს.

1 თუმცა თემთა პალატის შემთხვევაში წარმომადგენლებს ირჩევენ გარკვეული სოფლებიდან, ქალაქებიდან და ეს ხომ მოიცავს გეოგრაფიას.

60 მ. ბარნაველი

ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის¹ შესაბამის ტომში ვკითხულობთ: „ტერმინი „თემი“ შემონახულია პეტრიწონის ქართველთა

მონასტრის 1083 წელს ბერძნულ-ქართულ ენაზე შედგენილ ტიპიკონში. მონასტრის ამ წესდების სხვადასხვა მუხლში დასახელებულია

თემი სოლონიკისა, თემი ფილიპოპოლისისა და ა.შ... ეს სიტყვა ბერძნულიდან მომდინარეობს და ნიშნავს ქვეყანას, მხარეს, კუთხეს, რაიონს: ქართული თემი მოდის ბერძნული Thema-დან, იმდრინდელ ბიზანტიურ წყაროებსა და, საერთოდ, საკანონმდებლო აქტებში, შესაბამისად, ქართულშიც თემის მნიშვნელობა ფართოა. მაგ., „რუსუდანთანში“ ნათქვამია, რომ მეფის ძეს „დაარონიეს სახელმწიფო, ყოველი

ტომი და ქვეყანა“.... აღბუღას თავისი სამართლის წიგნის დამტკიცებისთვის საკანონმდებლო კრება მოუწვევია ხუთისავე თემისა სამცხისა – ტაოელთა, კლარჯთა, შავშთა, ჯავახთა და მესხთა.“ თემს, როგორც ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული ერთეულის აღმნიშვნელ

ცნებას, ფართოდ ხმარობენ ქართულ მწერლობაში. თემი ეწოდება

ერთ ხეობასაც („ქვაბულიანთ თემი ერთი“)... დროთა განმავლობაში

თემის ცნება უფრო უახლოვდება სოფლისას... (ქსე 1979).

ამ სიტყვის ანალოგიური ეტიმოლოგია შემოგვთავაზა ასევე ბაქარ

გიგინეიშვილმა: „[თემი] შესაძლოა, შემოსული იყოს ბერძნულიდან

(შდრ. ბერძნ. Tema – „მდებარეობა“, „პროვინცია“) (გიგინეიშვილი 2016).

უდავოდ, ქართული სიტყვა თემი თავიდანვე (ამ სიტყვის დამკვიდრებისთანავე - დადასტურებულია XI საუკუნიდან) აღნიშნავდა და აღნიშნავს ქვეყნის მხარეს, კუთხეს გაერთიანებულს გეოგრაფიულ-კუთხური ნიშნის მიხედვით, ერთად მცხოვრებ მოსახლეობას, სოფელს ან რამდენიმე სოფელს ერთად; საქართველოს მთიანეთში – ასევე კუთხეების მიხედვით – ერთი გვარის მოსახლეობას გარკვეულ ტერიტორიაზე, რომელსაც ჰყავდა თავისი მეთაური, ჰქონდა თავისი წეს-ჩვეულებები.

სიტყვა თემს ყოველთვის წინ უძღვის განმსაზღვრელი გეოგრაფიული სახელი (ხეობის, სოფლის...), – მაგალითად, თუშეთში იყო:

გომეწრის თემი, ჩაღმის თემი, პირიქითას თემი, რომელსაც შემდეგ

შეუერთდა სამცხის თემი (თოფჩიშვილი 2006: 110-113) სვანეთში: უშგულის თემი, კალის თემი, მესტიის თემი, ლენჯერის თემი, ცხუმარის

1 ქსე-შიც ძალუმად ჩანს საბჭოთა იდეოლოგიის გავლენა. ამ სიტყვის

შესახებ დამოწმებულია ლიტერატურა მარქსის, ენგელსის, ლენინის ნაწერებიდან.

ტერმინ თემის მნიშვნელობის დაზუსტებისათვის 61

თემი, ეცერის თემი, ფარის თემი, ლახამულის თემი (თოფჩიშვილი

2010: 266-274) ან გვარი (ეს გვარიც კომპაქტურად იყო გეოგრაფიულ

ადგილზე დასახლებული, ანუ გვარს ჰქონდა გეოგრაფია//გეოგრაფიული არეალი), მაგალითად, ფშავში ქისტაურთ თემი (ცენტრი იყო

სოფ. შუაფხო, მის გარდა, თემში შედიოდა ოთხი სოფელი), უძილაურთ თემი, გოგოჭურთ თემი (ოთხი სოფელი შედიოდა ამ თემში),

ზურაბაულთ თემი (სოფელი მათურა), გოგოლაურთ თემი, გაბიდაურთ თემი (სოფ. ხოშარა)...

ინგლისური სიტყვა community, რომელიც ნიშნავს როგორც

ერთ ადგილას მცხოვრებ ადამიანთა ან ხალხის ჯგუფს და ქართული

სიტყვა თემის ეკვივალენტად მოიაზრება ლექსიკონებში, ასევე, ამ

მნიშვნელობის გარდა, მოიცავს საერთო მახასიათებლებით გაერთიანებულ ხალხსაც, რასაც ქართულში – ისევ ლექსიკონების მონაცემებით – შეესატყვისება ცნება საზოგადოება ან გაერთიანება... (რაც ზემოთ ჩამოვთვალეთ) და ა.შ. ასევე მრავალნაირი ნიშნით შექმნილ გაერთიანებას, საზოგადოებას აღნიშნავს რუსული სიტყვა община,

сообщество (ინგლისურად community).

ბუნებრივი იქნება, ლექსიკური ერთეული თემის ძირითადი

მნიშვნელობა, ტერიტორია, დარჩეს, ხოლო ზემოაღნიშნულ შემთხვევაში ინგლისურ ლექსემას community თუ რუსულ ლექსიკურ ერთეულებს община, сообщество შესაბამისი სიტყვა მიესადაგოს, რაც გადაწყდება ენათმეცნიერთა შეთანხმებით.

ქართულად სიტყვა თემი აუცილებლად მოიცავს რაღაც ლოკალიზაციას, ადგილს, მხარეს, გეოგრაფიულ ტერიტორიას... ხოლო, ვთქვათ,

გაერთიანება არ გულისხმობს, რომ ეს გაერთიანება ან საზოგადოება მაინცდამაინც ერთ ადგილასაა. ის შეიძლება გაფანტული იყოს მთელ ტერიტორიაზე, სხვადასხვა ქვეყანაში, სხვადასხვა ადგილზე...

თემები შემონახულია საქართველოს თითქმის ყველა ისტორიულ-გეოგრაფიული მხარის ტრადიციულ ყოფაში.

XIX საუკუნის ბოლოს სვანეთში 15 ტერიტორიული თემი დასტურდება, აქედან 12 ზემო, ხოლო სამი – ქვემო სვანეთში. ფშავში 11

ტერიტორიული თემია. თითოეულ თემს თავისი ფუძე სოფელი და

სათემო სალოცავი აქვს. 8 თემი არსებობდა ისტორიულ ხევსურეთში

და ასევე რვა – თუშეთში.

გვიანი შუა საუკუნეების საქართველოში თემი აღნიშნავდა ადმინისტრაციულ- ტერიტორიულ ერთეულს. იმერეთის სამეფოში ადმინისტრაციული დაყოფის ძირითად ერთეულს წარმოადგენდა სა-

62 მ. ბარნაველი

სოფლო-სამეურნეო თემი. თემი წარმოადგენდა რამდენიმე სოფლის

გაერთიანებას. თემი იღებდა სამართლებრივი ძალის მქონე გადაწყვეტილებებს, მას ევალებოდა სასოფლო გზების მოვლა-პატრონობა,

ეკისრებოდა კოლექტიური პასუხისმგებლობა სხვადასხვა სამეფო და

საეკლესიო ვალდებულებების შესრულებაში. თემი ორგანიზაციულად ეკლესიასთან იყო დაკავშირებული. ყველა თემს საკუთარი თემის ხატი გააჩნდა, თემის ხატის დღეობა კი თემის მთავარ დღეობას

წარმოადგენდა (თოფჩიშვილი 2006:114).

აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში – ხევსურეთში, თუშეთში, მთიულეთში, გუდამაყარში – ორი საფეხურის ტერიტორიული

თემი გვქონდა. პირველი – მიკროტერიტორიული ერთეული ანუ სასოფლო თემი, როგორც მთიელები იტყოდნენ, თემ-სოფელი და უფრო

დიდი ტერიტორიული თემი – ერთმანეთის გვერდით მდებარე მეზობელი სოფლების სათემო გაერთიანება (თოფჩიშვილი 2006: 114).

აღმოსავლეთ საქართველოს მთაში არსებულ თემებს საერთო

სარგებლობაში ჰქონდათ ტყე, საძოვრები და სახვნელი მიწის ნაწილი,

ცალკე არსებობდა სათემო ჯვრის მიწები. სათემო მიწათმფლობელობა არსებობდა ქართლსა და კახეთში. აქ სათემო საერთო მიწებში შედიოდა როგორც სახვნელი, ასევე სათიბ-საძოვარი მიწები. ეთნოგრაფიულად დადასტურებულია ქიზიყში სათემო მიწების თავისუფალი

და პერიოდული გადანაწილება.

ელექტრონულ ენციკლოპედიურ ლექსიკონში ვკითხულობთ:

„თემი ევროპის ბევრმა ქვეყანამ შემოინახა. ევროპაში სათემო მმართველობა შუასაუკუნეობრივი ყოფის ერთ-ერთი დასაყრდენი იყო.

თემს გააჩნდა სამეურნეო, ადმინისტრაციული და სოციალ - კულტურული ფუნქცია. თემი განაგებდა განუყოფელ მიწებს, ის რთავდა თემის წევრებს ამ მიწით სარგებლობის უფლებას. თემს გააჩნდა სასამართლო და ფისკალური ფუნქციებიც. სასოფლო თემი იყო ფეოდალის

მმართველობის ქვეშ, თემის თავკაცობას (მამასახლისს, მსაჯულს) ან

უშუალოდ ბატონი ნიშნავდა, ან თემი ირჩევდა ბატონის მეთვალყურეობით. თემს შეეძლო ფეოდალისთვის წინააღმდეგობის გაწევა და

საკუთარი ტყე-ველისა და რენტის ოდენობის დაცვა. ზოგიერთი თემი

ახერხებდა მიეღო თვითმმართველობის უფლება, რაც სპეციალური

ქარტიითაც იყო დამოწმებული“ (ვიკიპედია).

დასკვნის სახით კიდევ ერთხელ შევაჯამებთ ნათქვამს, რომ საქართველოში თემი მხოლოდ ტერიტორიული ერთეულის აღმნიშვნელი ტერმინი იყო. ის ქართულ წერილობით ძეგლებში ჩნდება XI საუ-

ტერმინ თემის მნიშვნელობის დაზუსტებისათვის 63

კუნეში. ქართული თემი, სავარაუდოდ, მომდინარეობს ბერძნული „თემა“ (θέμα)-დან. ქართულ წყაროებში ამ ტერმინით გამოიხატებოდა ქვეყნის ესა თუ ის ნაწილი, მაგ., ტაო, ჯავახეთი, კახეთი და ა.შ. შემდეგ თემის მნიშვნელობა ვიწროვდება და აღნიშნავს სოფელთა ჯგუფს ან, სულაც, ერთ დიდ სოფელს. დღეს თემი საქართველოში აღნიშნავს ტრადიციულ სამეზობლო ტერიტორიულ ერთობას. ამრიგად, ტერმინი თემი

თავის თავში ტერიტორიულ გაგებას მოიცავს და ამიტომ ეს ფაქტორი

აუცილებელ პირობად უნდა დარჩეს ამ სიტყვის განმარტებისას.

ლიტერატურა

გიგინეიშვილი 2016 – ქართული ენის ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონი, შემდგ. ბაქარ გიგინეიშვილი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია, „რუსთაველის კომიტეტი“, თბილისი.

გაბუნია 2013 – შორენა გაბუნია, შესავალი ლგბტ ჟურნალისტიკაში, რედ. ირაკლი ვაჭარაძე; არასამთავრობო ორგანიზაცია „იდენტობა“, თბილისი.

ვეფხ. 1992 – შოთა რუსთაველი, „ვეფხისტყაოსანი“, ლექსიკონი
აკაკი შანიძისა, თბილისი.

ვიკიპედია – ქართული ვიკიპედია, [http://www.ice.ge/new/pages/
samples/ganmart.html](http://www.ice.ge/new/pages/samples/ganmart.html)

თოფჩიშვილი 2006 – როლანდ თოფჩიშვილი, საქართველოს ეთნოგრაფია/ეთნოლოგია,
თბილისი.

თოფჩიშვილი 2010 – საქართველოს ეთნოგრაფია/ ეთნოლოგია,
როლანდ თოფჩიშვილის საერთო რედაქციით, თბილისი.

საბა 1991 – სულხან-საბა ორბელიანი, „ლექსიკონი ქართული“,
თბილისი.

სიმფ. 2005 – ქართული აგიოგრაფიული ძეგლების სიმფონიალექსიკონი, ნარგიზა გოგუაძის,
ზურაბ სარჯველაძისა და მზექალა

შანიძის რედაქციით, ტ. I, თბილისი.

ქეგლი 1950 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. I,
თბილისი.

ქეგლი 1955 – ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. IV,
თბილისი.

ქსე 1979 – ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. IV, თბილისი.

64 მ. ბარნაველი

Maia Barnaveli

Korneli Kekelidze Georgian National Centre of Manuscripts, Georgia

maiabarnaveli@gmail.com

Keywords: Temi, Community, Lexicography, Terminology.

For Clarification of the Meaning of the Term “Temi”

Summary

The word თემი (Temi) has long meant and still means a corner or
region of a country that is united on geographical and ethnic grounds,
with some people living together in villages or a collection of some
villages. In the mountainous Georgian villages, თემი (Temi) has the
meaning of families sharing a single surname with their own leader,

habits and traditions (ფშაველთა თემი – the temi of the Pshavians).

In recent times, there has been an attempt to establish another meaning for this word by ignoring linguistic rules. What we are speaking of is how the new meaning being established fails to include the people together locally, as it used to mean in Georgian for centuries.

For example, here is one of the meanings for this word given in an encyclopedic dictionary (the electronic version under the heading “Civil” Encyclopedic Dictionary):

“თემი (Temi) – the uniting factor between common interests, points of view, opinions, activities, hobbies, dwelling places, sex or nationality. The basis of the term თემი (Temi) is the relationship between people” (Source: Introduction to LGBT Journalism by Shorena Gabunia, edited by Mr. Irakli Vacharadze, "The Nongovernmental Organization Identoba, Tbilisi, 2013. 319 pages; attachment 145-316; Dictionary: P. 3-34”).

The English term community, meaning “a group of people living in one place” is considered as the equivalent of the Georgian word თემი, and it is given as such in its Georgian translation in the electronic

sources of dictionaries. Besides the given meaning, it also includes the meaning of a people united by common attributes, which in Georgian – also according to the data in lexicons – corresponds to the ideas of

ტერმინ თემის მნიშვნელობის დაზუსტებისათვის 65

“sazogadoeba” or “gaertianeba” (“society “union,” “group,” etc.)

This paper will attempt to prove that the definition of the word თემი (Temi) should be explained as tied to a local and territorial features and in the cases mentioned above in this abstract, the English word community could be translated into “gaertianeba” (“union” or “association”) or any other relevant word, which should be decided through the agreement of linguists.